

PSIKOBİOLOJİK VE SOSYAL YÖNLERİ İLE AGRESSİVİTE

Dr. Celâl Köksal *

Dr. Abdülkadir Özbek **

Agressivite kelimesi etimolojik kaynağını Lâtin dilindeki «Aggre'dior» sözünden alır ki bu, yerine göre üzerine gitmek, yanaşmak, yaklaşmak, birleştirmek, saldırmak anlamlarına gelir (6).

Psikiyatrik anlamda ise; kaba çizgiler içinde düşmanlık, saldırganlık taşıyan açık veya kapalı düşünce, duygu, tavır ve davranışlar diye ifade edilebilir. Ancak gerçek niteliği, kapsamı ve sınırları konusundaki düşünceler bugün bile kesinleşmemiştir. Bu nedenle günümüze kadar «Agressivite» üzerinde yapılan çalışmalarda; çalışılan bilimsel disipline ve hatta araştırmacıların kişisel anlayışına göre zaman zaman zaman gelişmelerle karşılaşılır. Yazımızın asıl amacı özellikle insan türünde Agressivite'nin Bio - Psikolojik mahiyeti, çeşitli yönlerdeki belirtileri ile kişisel ve sosyal hayattaki ilişkileri (ayrıntılı klinik tablo tanımlamaları ve bunların formülasyonlarına girmeden,) ni ana çizgiler içinde özetlemektir. ,

KAVRAMIN TARİHSEL GELİŞMESİ

İnsanın kendisini ve çevresindeki olayları yorumlamaya başladığı çağlardan beri değişik yön ve tarzlarda da olsa Agressivite konusunun düşünce sistemlerinin önemli bir materyeli olduğunu görüyoruz.

Batı kültüründe filozofik nitelikteki ilk düşünceler «iyi» ve «kötü» kavramlarıyla Sokrates'de görülür. Bu daha sonraları Nietzsche ve ondan sonrakilere kadar devam eder. Biyolojik yönde ise başlangıç olarak Darwin'in «Varlığın devamı uğrunda savaş» adlı öğretisi gösterilebilir. Bundan sonra Hobbes ve Marx'lar da aynı çalışanlar arasında görünmektedir (35).

* A. Ü. Tıp Fakültesi Psikiyatri Kürsüsü Doçenti.

** A. Ü. Tıp Fakültesi Psikiyatri Kürsüsü Doçenti.

Agressivî'tenin sistematik bir bilim konusu olarak ele alınmasının tarihi ancak XX. yüzyılın başlangıcı kabul edilebilir.

Konuyu Psikolojideki önemini belirtmek bakımından bilimsel bir tema olarak ilk ele alan Psikanaliz'in kurucusu S. Freud'dür. (13). Bununla beraber Adler «Hayatta ve Nevrozlarda Agressivî'te» başlıklı yayını ile ilk defa aggressivî'teyi başlı başına bir çalışma konusu olarak ele almıştır (35).

Zelk, bu konudada Freud ile Adler'in birbirlerine karşıt tavırlarına uygun bir düşünce gelişmesi olduğunu belirtir.

Şöyleki; Adler başlangıçta müstakil bir agresyon dürtüsü kabul ettiği halde sonraları bunun yerine «Hakimiyet kudret» göstermeyi almış ve birincisini daha az önemli «Reaktif» nitelikte varsaymıştır. Freud'un ise uzun bir dönem agresyonu yalnız cinsel dürtünün (1905) veya ego dürtüsünün (1915) bir Komponenti olarak düşündüğü halde, donraları (Birinci Dünya savaşının etkisi altında) Eros dürtüsüne karşıt rol oynayan ayrı bir ölüm (Thanatos) dürtüsü olarak ele aldığı görülür (1920). İşte bu dönemden sonradır ki (ölüm yahut tahrip) dürtüsünün agresyon dürtüsü adı altında Freud' un öğretisinde sağlam yerini aldığını görüyoruz. Bundan sonra da belli başlı bütün analitik disiplinlerde söz konusu dürtünün, teorik ve uygulama alanında yoğun çalışmalara konu olduğu göze çarpar.

Mc. Dougall'in (Dürtüler ve instenktler) listesi ve bununla ilgili düşünceleri de agresyonun birey Psikolojisi yerine sosyal psikoloji alanındaki önemi üzerinde yankılar yaratmıştır (35).

Daha sonraları Dollard, Doob, Miller, Sears'in çalışmaları hem Psikanalizin hem de (öğrenim teorisi) nin agresyon hakkındaki düşüncelerini bazı yönlerde açıklığa kavuşmuştur. Bunlar söz konusu dürtünün reaktif yönü üzerinde daha fazla durmuşlardır.

Yukarda adı geçen çalışmalardan sonra uzun bir dönem genel olarak dürtüler anlayışı ve (agresyonun bir engelleme sonucu) olduğu görüşleri kesin ve katı formüller halinde kabul edilmiştir. Ancak II. Dünya savaşı ve özellikle 1950 den sonra konunun yeniden ele alınışında çok sayıda çalışmalar yapıldığını görüyoruz.

Zelk 1960 lardan itibaren yulda yaklaşık olarak 100 den fazla yayın ve çalışmanın yapıldığına dikkati çeker. Çeşitli disiplinlere ait bu çok sayıda ki çalışmaların asıl amaçlarının insan agresivitesinin çeşitli bireysel ve sosyal sonuçlarını önlemek olduğu göze çarpar. Ancak bu yönlerde şimdiye kadar henüz doyurucu bir sonucun alınmadığı da bir gerçektir.

Agresyon Kavramını Tanımlama ve Sınırlandırma Denemeleri :

Yazımızın başında da belirtildiği gibi agresyon kavramının mahiyeti ve sınırları henüz kesin olarak belirtilmemiştir. Aynı durum tanımlanması için de söylenebilir. Agresyonun bir dürtü olarak ele alınması ve engellenme - agresyon hipotezinin başlangıcı Freud'e kadar gitmekle beraber; onun yazılarında da kavramın açık bir tanımlanması yoktur. Jones'ında belirttiği gibi, yazar, çok genç olan, Psikoanaliz biliminin gelişmesini kısıtlayabileceği düşüncesi ile çok defa katı tariflerden kaçınmıştır (35). Hatta Freud agresyonu dürtü ve davranış olarak ta birbirinden ayırmamıştır.

Yale Üniversitesi araştırma grubundan Dollard ve arkadaşlarının aynı konuda getirdikleri Hipotezlerin (1939) bu alana etkili ve verimli oldukları kabul edilir (5 - 35).

Bunlara göre agresyon «Kendisine karşı yöneldiği şahsı yaralama gayesini güden davranışlardır. «Berkowitz (1962) ve okulu da bu tanımlamaya katılır; ve agresiviteyi düşmanlıkla aynı anlamda alır. Buss, bahavioristik bir açıdan sorunu ele alır; Dollard ve arkadaşlarının tanımlamasındaki gaye, maksat «Intentional» unsurunu kabul etmez. Buna göre önemli olan; kapalı olan gaye, maksat değil görünen belirtilerdir. Buss'a göre agresyon «Başka bir organizmada zarar yapan tepkidir.» (2)

Yazarın bu anlayış tarzuna da Bandura, Walters, Merz ve başka yazarlar karşı çıkarlar Buss'un tanımlamasında intentional unsurun göz önüne alınmaması, tepki deyimi ile de yalnız reaktif şeklin ele alınıp spontan agresivitenin ihmal edilmesi ve nihayet «başka bir organizmada» değimi ile de oto - agresyonun tarif dışında bırakılması yukarıdaki anlayışın yerilen noktaları olarak gösterilmektedir.

Merz, «Bir kişiyi, (çok defa aynı cinsten olan birisini) doğrudan veya dolaylı olarak zarara uğratmaya yönelen her türlü davranışı» agresyon çerçevesine alır ve maksada da önem verir.

Lohrenz ile beraber birçok biolog ve psikologlar agresyonu «Kendi cinsine yönelen savaş instenki dürtüsü» kabul etmekte ve bunu davranış olarak aggressiv'teden ayırmamaktadırlar (5).

Fashbach agresyonu kasıtlı ve kasıtlı olmayan şekiller diye böldükten sonra; kasıtlı olanı da, «Instrumental» ve «düşmanca» diye bölmektedir.

Schultz, Hencke, Hartmann, Kelly ve diğer birçok yazarlara göre agresyondan aynı zamanda insanın hayatta ve evrendeki her türlü aktivite sahası anlaşılmalıdır ki bu konuya ilerde yine değinilecektir. (2)

Mandel, faktör analizi metodu temelleri üzerine geliştirdiği araştırma sonuçlarını şöyle özetler : «Agresyon, kendi hemcinsi insanlara yönelen, benliği savunma, benliğin vus'atını genişletme hizmetini gören, düşmanlık eğilimleri ekspansif - hakimiyet ve ilişki ihtiyacı ifadesi olan affekt yüklü bir fiildir.» (35)

Hemen bütün dillerde psikolojik değerlendirmede düşmanlık hiddet, kırgınlık kelimeleri ile ifade edilen haller agresyon ile eşdeğer kabul edilir. Freud de tanımlamadan çekinmekle beraber «insanların kötülüğe, agresyon'a, tahribe eğilimi» deyimlerini kullanır (35).

AGRESYON TÜRLERİ

Agresyonun tanımlanmasında olduğu kadar, daha ilerde de değinilecek yapısal niteliği ve türleri hakkında çeşitli disiplin ve yazarlar arasında görüş ayrılıkları vardır.

Örneğin : Psikanaliz okulu genel olarak agresyon'u latant (bastırılmış) ve manifest olmak üzere iki bölüme ayırmakta; Psikopatolojik etkileri yönünden ise; asıl gizli, bastırılmış olan şekilleri ve onun yöndeğistirmeleri üzerinde durmaktadır. Freud, her ne kadar başlangıçta keskin sınırlı bir ayırma gitmemiş ise de sonrakiler bu yönde daha ayrıntılı yorumlamalarda bulunmuşlardır ki ilerde bu yöne değinilecektir.

Buna karşılık fenomen analizine dayanan yazarlar sorunu başka açılardan da ele almışlardır :

Örneğin; Buss, agresyonu boşalma aracı olan organa göre Verbal ve Somatik (istemli adaleler grubu) diye ikiye ayırmayı uygun bulur. Somatik türde olanlar doğrudan doğruya bir başkasına ağrı verme, onu yaralama tarzında bir fiil (hareket) niteliğindedir. Bu direkt veya dolaylı olabilir (Bir engel çıkarma veya elle, yumrukla sembolik tehdit gibi).

Verbal agresyonlarda bir çok şekiller görülebilir. Söylenen sözü söyleyene iade etme, alaylı tenkit ve ifadeler, negatif duygu belirtileri, agressif muhtevallik arzu ve tasavvurlar (Örneğin; «onu öldürmek istiyorum» yahut «inşallah başına bir iş gelir», «Allahtan bulsun». gibi), hareketler, tehditler, zorlamalar, suçlamalar en önemlileridir.

Ayrıca hiç bir nitelik taşımayan basit «bağırma» da önemli bir agresyon boşalması türüdür. Mc. Daugall, homurdanmaya bu bölümde önem verir (35).

Fantazi içindeki agressif muhteva da önemli olup, verbal yahut resim, minik, «pantomimik» aracılığı ile boşalabilirler.

Feshbach, agresyonu varmak istediği amaca göre ele alır ve Araç Agresyonu, Düşmanlık Agresyonu diye iki gruba ayırır. Birinci grupta asıl önemli olan agresyonu gösterenin belirli bir hedefe varmasıdır. Zarar verme burada asıl istenilen şey değildir, fakat bu arada olabilir. İkincisinde ise asıl istenilen «kurban»nın zarar görmesidir.

Bundan başka doğrudan ve dolaylı «aktif - passif» (Buss), spontan - reaktif (Zelg) diye bölenler de vardır.

Psikanalizin otoagresyon üzerinde geniş çalışmalarına rağmen, diğer psikoloji okulları bu tür üzerinde hiç durmazlar. Halbuki ister analitik, ister klinik psikiyatride otoagresyonun değişik belirtileriyle sık sık karşılaşmaların bu gerçeği görmemesine imkân yoktur. Nitekim Freud otoagresyonun en aşırı bir şekli olan intiharlar için «engellenmiş cinayet» deyimini kullanır.

Ayrıca agresyonun kaynağına göre de bireysel ve toplumsal agresyon tarzında bir ayırım yapılabilir.

İNSAN VARLIĞININ YAPISAL (BİO - PSİKOLOJİK) NİTELİĞİ YÖNÜNDEN AGRESYON

Freud'la başlayan Psikanaliz (derinlik psikolojisi) Okullarının insan türünde agresyon dürtüsünün büyük önemini kabul ettiklerini belirtmiştik. Başta Freud olmak üzere bunların çoğunun agresyon dürtüsünün insan için libido gibi biyolojik mutlak niteliğini kabul ettiklerini biliyoruz. Bu nedenle tıpkı libido gelişmesinde olduğu gibi agresyon dürtüsünün çevresel faktörlerle engellenmesinin dengesizliklere yol açtığı bu disiplinlerin çok işlediği temalardır. Bu yönden Psikanaliz Okullarının bir çoğu ile biyologlar arasında adeta bir paralelizm vardır denilebilir. Örneğin: Tanınmış hayvan psikologlarından (biolog) olan K. Lohrenz hayvanlarda ve insanlarda agresyonu değişik nitelikte olmakla beraber «endogen - otomatik» kaynaklı özellikler arasında kabul eder. Buna göre gerek yüksek dereceli hayvanlar, gerekse insanların tüm davranışlarında sinir sisteminin atavik, bağımsız, kendi kendine tenbih yaratma ve bunları türe özgü davranışlar haline getirme yeteneği vardır. O halde Derinlik Psikolojisinin agresyon dürtüsü olarak kabul ettiği şey büyük bir ihtimalle sinir sisteminin endoğen spesifik aksion belirtisidir (23).

Lohrenz'in bu yöndeki bir çok görüşlerini Heinroth, Tinbergen, Armstrong gibi diğer biologlar da desteklemektedirler (23).

Lohrenz'e göre hayvanlarda bütün hayat faaliyetlerine şekil veren «endogen otomatizm» mekanizmaları insanlarda çok silik ve fakirdir. Belirli beslenme hareketleri (yakalama, ağıza götürme, çiğneme, yutma), çiftleşmenin bazı hareketleri (frikسیون) ve yürümede görülen bazı otomatik hareketlerin dışında merkezden endoğen çeşitli intansion mekanizmalarına kaynaklarını borçlu olan ve çeşitli duygu affektleri ifade eden «Expresyon hareketleri» ni de yazar endogen - otomatik kaynaklı ve enstektif nitelikte kabul eder.

Darwin'den beri birçok biologlar gibi Lohrenz'e göre de insan da bu mekanizmaların yaraattığı hareketlerin fakirliği primer nitecinin sonucudurlar.

Bu görüşe uyarak biologlarla beraber çok sayıda sosyolog (Schelzky ve diğerleri), antropolog (Gehlen ve diğerleri) ve psiko-

loglar insanda gerçek anlamda enstektler yerine «Enstekt artıkları»ndan söz ederler.

Lorenz'le beraber Mc. Dugall ve bazı yazarlar da çeşitli duygu ve heyecan türleri ve bu arada hiddet, öfke hallerinin de her birisinin ayrı birer enstektten kaynak aldığını kabul ederler. Bu nitelikte affektif yaşantı ve davranışların hepsinde şu ortak karakterler belirtilir.

Her birinin kendine has «aksion spesifik» uyarımlılık ve buna uyan davranışa karşılık oluş, durumu vardır. Bunların hepsinde de reaksiyondan hemen sonra bir sükunet dönemi bulunur. Bu dönemde uyanıklılık gerginliği kaybolur ve uyarılabilme eşiği yükselir. Daha sonra yeniden otomatik olarak dolma ve gerilme artar, ona paralel olarak uyarılabilme eşiği düşer. Bu tanımlama cinsel reaksionlarda (cinsel temastan hemen sonraki az veya çok süren ref-rakter dönem) olduğu gibi... Özellikle agresyon kapsamı içine giren tepkilerde daha belirli olarak görülür.

Lohrenz ve diğer birçok yazarlarla beraber Bilz'de insan (1) agressivi'tesinde görülen «endogen kümülatif» karaktere dikkati çeker.

Bir çoğumuz kendisine hâkim olamayıp, kolayca kızıp hiddetlenen bir büyüğün veya üst'ün herhangi bir ufak nedenle etrafına bağırıp çağırarak «şimşekler yağdırarak» birikmiş agressivi'tesini boşalttıktan sonraki haline tanık olmuştur.

Örnek : Bir askeri okul müdürü Dr. Alb. vardı ki her gün birisine agressivi'tesini boşaltmaz ise normal iş görmez ve kendisi ile normal ilişki kurulamazdı. Bu yüzden öğretmenler hergün bir kurban öğrenci bulup suçlu olarak karşısına çıkarırlar ve bağırıp çağırmasını temin ederlerdi. Bundan sonra Alb. rahatlar ve kendisi ile bir ilişki kurulabilirdi. Burada müdürün akşamları fazla alkol aldığı ve bu yüzden bir gerilim içine girdiği üzerinde durmak gereklidir.

«Bu köpürüp taşmalardan sonraki dönemde tıpkı yağın yağmuru etrafı temizlemesi gibi» bir hal olur. Kişi rahat, yumuşak, iyi niyetli bir davranış içine girer.

Lohrez'de bazı kimselerde daha açık görülen bu agresyon birikmesi ve boşalmasına örnek olarak, teyzesinden söz eder :

Bu teyze hemen hemen muntazam dönemlerle en ufak bir nedenle yanında çalıştırdığı hizmetçisine kızar, kavga eder ve bir öfke içinde de işine son verirmiş. Ayrılan hizmetçiden hemen sonra gelen yenisi kendisini yumuşak, müşfik «melek gibi» götürür, fakat aradan bir müddet geçtikten sonra teyzede biriken ağırsivi'te yeni bir hiddet boşalmasına sebep olur ve bu böyle devam edermiş, bunun sonucu olarak ta yeni gelen hizmetçi bir öncekinin akıbetine uğrarmış.

Ağırsyon dürtüsünün bu birikici ve geçici karakterini toplumdan geçitli nedenlerle uzak kalan ve uzun zaman bu enerjiyi boşaltamayan birey ve gruplarda da sık sık görmek mümkündür. Bu birikme bazan çok tehlikeli reaksiyonlara yol açabilir. Örneğin uzun süre bir yerde kapalı kalan bazı kimselerin (hücre mahkûmlarının otoağırsyonları gibi) uzun zaman toplum ve hayatın çeşitli yaşantı koşullarından ayrılan keşif heyetleri; küçük gemilerin tayfa grupları arasında görülen ve «kutup hastalığı» denilen tehlikeli köpürüp kudurmalar, hiç yüzünden canavar gibi davranışların endogen ağırsif dürtüsünün boşalacak bir vantil bulamayıp uzun zaman birikmesi sonucu olduğu kabul edilir (23). Böyle hallerde ufak bir ses tonu değişmesi mimik, öksürük ağırsif şimşeklerin boşalması için yeterli sebep olur. Boşalan kişi çok defa bu reaksiyonun anlamsızlığını bilir, fakat önüne geçemez. Lohrenz, insanda görülen bu tür tepkileri «Cichlidernparken» adında ki bir hayvanın erkeğinin reaksiyonuna benzetir. Bu hayvan aile üyeleri ile beraber bir yere izole edilince şöyle bir durum görülür. Ayrıldığı yerde kendisini ve aile üyelerini tedit eden, mücadele edeceği ağırsyonunu boşaltacağı yabancı bir şey bulamaz. O zaman hiç yapmadığı bir şeyi yaparak dışına saldırır ve onu öldürür.

Özellikle Geopagus'ta bu boşalma tepkisi çok tipik olarak gösterilmiştir. Eğer izole olan erkek hayvanın önüne bir ayna konursa ozaman aynadaki hayaline saldırır ve onunla mücadele ederek ağırsyonunu boşaltır, böylece de artık dışına saldırıp öldürmez.

Yazar, kolektif veya «sosyal savunma» tepkilerini ayrı bir «endogen - otomatik» mekanizma olarak almaktadır. Grup içindeki insanlarda belirli koşullarda ve dış tehlikeler altında (ulusal tehlike,

ulusal çıkar zedelenmeleri, bağlı olunan hayat sahasının saldırıya uğraması halleri ve çeşitli sosyal ve ideolojik çatışmalar v.s.) ortaya çıkan heyecan, coşma ve belirli somatik işaretler, hareketler buna örnek olabilir.

Grup içinde böyle bir heyecan dalgasının bir üyeden diğerine kendiliğinden ve önüne geçilmez bir tarzda nasıl yayıldığını, böyle bir ortam içinde bulunan herkes kendisinde ve başkalarında çok iyi izleyebilir.

Bunu bir şempanze topluluğunda da müşahade edebiliriz. Grubun tehlikeye maruz kaldığı hallerde şempanzenin vücut ve davranışlarında şu değişimler göze çarpar : Vücudun üst kısımları, ense ve kolların kollarında dikleşme, bütün vücutta bir gerilme olur. Baş yukarı kalkar, kaşlar çatılır, ağız etrafı telemleri gerilir, çene ve omuzlar öne doğru çıkar, omuz eklemlerinin içe rotasyonu görülür. Bu değişiklik hayvanın gövdesine bir büyüklük, heybet verdiği gibi aynı affektif tavrın diğer grup üyelerine geçmelerini de sağlar.

İnsan topluluklarında da bazı bedensel yapı farkları dışında aynı hal meydana gelir.

Tarih boyunca milletlerin, mücadele reaksiyonunu gözen böyle anahtarlarla bir çok demagoglar tarafından maceralara sürüklendiğine dikkat çekilmektedir (23).

Kretschmer Okulu agresyon dürtüsünü «savunma - kaçma» dürtüleri ve aynı hedefi güden otomatik hareketlerle beraber «tehlileden korunma» enstektleri içinde ele alır (21).

Kremetschmer'le beraber bazı klinikçiler ve nörofizyologlar da bir çok enstektif biyo psikolojik faaliyetler gibi agresyonun da diensefal de ve limbik sistemde belirli merkezleri olduğunu ve bu tür yaşantı ve davranışların korteks - subkorteks - diensefal deki belirli merkezler arasındaki anatomofonksyonel bağlantılarla idare edildiğini deneylere dayanarak kabul ederler (17).

Bu konuda hayvan denemeleri ve klinik patoloji çerçevesine giren örnekler çok zengindir.

Baş tarafta belirtildiği üzere doğan çocuğun ve dolaylı olarak da erişkin insanın hayatında agresyonun büyük önemi ve gelişme yönleri üzerinde geniş çapta duran psikanaliz de bu dürtüsel nitelikteki psikolojik enerjiyi biyolojik kaynaklı kabul eder. Ancak psikanaliz taraflıları arasında da kavramı değerlendirme ve tanımlamada bazı görüş farkları vardır :

A. Freud agresyon konusunda hazırladığı bir makalesinde bu durumu şöyle açıklamaktadır : Gerek normal, gerekse anormal gelişmeli çocuklarda topluma uymayan, suça eğilimli davranışlarda, insanlar ve uluslararası ilişkilerde agresyonun oynadığı rol artık anlaşılmıştır. Fakat bütün bu gözlemlere rağmen pratik tecrübeler halen incelenmekte olan fenomenin yeterli bir teorik anlamının ortaya konulması gereğini göstermektedir. Yazara göre son dünya savaşları da eski bilgilerimize bir yenilik eklememiştir; asıl fenomen değişmediği halde onu izleyenlerin durumu değişmektedir.

Sonuç olarak birçok analitikçiler gibi A. Freud'a göre de saldırganlık, çeşitli içgüdüsel nitelikteki yaşantılarımız gibi kaynağını vücuttan alır (11).

Bu görüşe göre agresivite yeni doğan çocukta hemen doyurulması zorunlu olan hayatî ihtiyaçlar arasında ortaya çıkar, bu ihtiyaçlar doyurulmamış kaldıkları zaman eziyet verici koşnutsuzluk yaratıcı bir gerginlik yapar, doyurulunca da rahatlık verirler, ancak zamanla etkileri değişir.

Doğumdan sonra olgunlaşmaya yönelen organsel gelişme ile beraber, çevresel uyarımların da etkisi ile çocukta dürtülerin doyurulmaması karşısında tolerans yeteneği artar, çocuk onlara karşı koyma veya kaçınma imkân ve teknikleri edinir. Böylece kendi iç dünyası ile dış dünya gerçeklerini birbirinden ayırmayı öğrenen, tecrübelerini depo edip onlardan yararlanabilen, motor tepkilerini kontrol edebilen çocukta ego yapısı ve fonksiyonları gelişir.

Ego ve genel olarak tüm ruhsal yeteneklerin hormonal sistem, endogen ve çevresel etkiler içinde gelişip olgunlaşması nedeni ile çocukluk, ergenlik ve olgunluk çağlarında agresyonun ortaya çıkış tarzları ve telafi tekniklerinde değişimler olur.

M. Klein ve okulu insanda agresyon dürtüsünün «azametli ve kontrolü güç» bir kuvvet olduğunu esas itibariyle kabul ettikten

sonra, çeşitli ortaya çıkış şekillerinin bulunduğunu, bunlar arasında bir kısmının özellikle varlığın korunması savaşında belirli bir rol oynadıklarını belirtir (19).

Riviere'e göre çok canlı ve o derece vital olan bu gerçeği görmek ve onun hayat çabamıza, ilişkilerimize karışması ihtimalini hissetmek bize endişe ve korku verir. Çok defa örtmeğe, bilinç dışına atmaya, etkisini hafifletmeye çalışırız. Ancak başvurduğumuz bu inkâr ve örtme metodları «ilkel metod»lardır. Bizi görünüşte biraz rahata kavuşturursalar bile, büyük avantajlar sağlamazlar. Böylece agresyon yine de çeşitli yollarla iç yaşantımızı, düşünce ve davranışlarımızı, hattâ fizyolojik dengemizi etkileyen önemli bir kuvvet olarak kalır.

M. Klein okulu ve bilhassa Riviere'nin üzerinde durdukları önemli bir yön de, agresyon ile bağımlılık duygusu arasındaki ilişkidir.

Riviere bu ilişkinin kaynak ve niteliğini şöyle açıklar : «İnsan, ister toplumsal, ister doğal kaynaklı olsun kendi irade ve kudreti dışındaki kuvvetlere kendisini bağımlı hissetmekten hoşlanmaz. Bu yaşantı çoğu kez onda canlı bir intikam duygusu yaratır, Söz konusu duygunun temelinde yatan şey, günün birinde yetenekleri dışındaki bu kudretin kendisini tehlikeye sokması, yoksun bırakması endişesidir». Yazara göre bağımlılık duygusunun insanda tiksinti, hoşnutsuzluk yaratmadığı tek bir durum vardır ki bu da «aşk bağımlılığı»dır. Bununla beraber erotik sevgi bağlanmasında da bağımlılığa yönelme dışında onu önlemek veya kısıtlamak için de kuvvetli bir psikolojik eğilimin bulunduğu dikkati çeker. Esasında burada bağımlılık duygusu ile hakim olma arzusu birbiri içine girmiş durumdadırlar.

İnsanı hayat koşulları içinde bağımlılığa zorlayan Bio - Psikolojik nedenler arasında «varlığın korunması, sexualite, zevk arama gerçeği» gibi dürtülerin hepsi rol oynar.

Bu sebeptendir ki insan varlığı için belirli ölçüler içinde bağımlılığa katlanma doğal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak toplumun güvenliği bakımından pozitif olan bağımlılık bağları bazı koşullar içinde kişinin güvenliğini tehlikeye sokabilir.

İşte bu yönüyledir ki yukarda da belirtildiği gibi kişide bir karşı koyma, agresyon tepkisi uyandırırılar. Psikanalistler bu tepkiye kaynak olan bağımlılık anksiyetesi» nin başlangıcını anne kucagındaki küçük çocukluk dönemine bağlarlar (19).

Şöyleki : Bilindiği gibi meme dönemindeki çocuk bütün yönleri ile âciz ve tüm bağımlı bir varlıktır. Fakat, o, bu bağımlılıktan başlangıçta korkmaz, çünkü bu durumu idrak edemez. Gerçekten küçük çocuk bu dönemde kendi yaşantısından başka bir dünya tanımaz. Anne memesini de kendisinin bir parçası olarak yaşar. Anne memesini ağızğını giderdiği, temel ihtiyaçlarını doyurduğu ve bu doyumdan zevk aldığı için sever. Fakat memeden tam doyumunu sağlayamadığı zamandan itibaren kendisinin bir dereceye kadar bağımlı olduğunu hissederek ve sonuç olarak ağlamaya, bağırıp tepinmeğe başlar. Böylece kendisinde ilk düşmanlık, kin yaşantıları, agresif tepkiler uyanır. Diğer taraftan çocuğun kendisini boşluk - yokluk - kıtlık içinde hissetmesinden doğan bu tepki, onda aynı zamanda yakalama, elde etme çabasını doğurur. Bu dönemde çocuk için kendi yaşantıları bütün dünyanın gerçekleridir. İhtiyaç duyduğu şeyin onun için yok olması, kendisinde hissettiği yalnızlık, acı, bunalım ve hiddet hali bütün dünya için de mevcuttur (diğer bir deyimle bütün dünya onlarla doludur).

Küçük bebek için tarif edilen bu durum sonradan erişkinlerin hayatında etkileri devam eden özel bir psikoloji yaratabilir. İnsan yavrusunun kendi fizyolojik «bağımlılık ve yetersizliğini» idrak edişini sağlayan da bir psikolojik yaşantıdır ve insanı yüksek sınıf hayvanlardan ayıran bir özellik olarak kabul edilir.

Küçük çocuğun kendisini bağımlı hissetmeğe başlaması ve ona ihtiyaç duyması yaşantısı bir yönü ile «ölüm» duygusuna benzetilir. İnsan yavrusunun bununla aynı zamanda hem kendisi hemde başkaları için bunalımcı bir «yok olma»nın mümkün olduğunu farkettiği kabul edilir (19). İşte bu bir yöndende insana sevgi ve bağımlılığı ihtiyaç halinde hissetmesini sağlar, diğer taraftan bu duyguya içe ve dışa yönelen şiddetli bir tahrip etme arzusu da katılır. Küçük çocuğun kendi dünyasında hakim olan bu ikili yaşantı erişkinlerin dünyasında da geçerlidir.

Bir taraftan varlığımızı korumaya, hayattan zevk almaya ve bunları güvenlik altında tutmaya alışırken, diğer taraftan içimizde

uyarılan saldırganlık duygularının mümkün olduğu kadar başka insan veya nesnelere zarar verecek dereceye varmamasına gayret ederiz. Hayat ilişkilerinde duyduğumuz aşk, kin, nefret gibi duygular zaman zaman bilinç alanına çıkar. Yukarıda belirtilen asıl büyük kaynağın bir kısım belirtileridir. Asıl kaynaklarını çok komplike şekilde çocukluk çağından alırlar. Bütün bu kuvvetlere uygun ölçü ve tarzda hükmedebilmek varlığımızın devamlılığını topluma uyumumuzu mutluluğumuzu ve zevk alma yeteneğimizi sağlar.

Freud ve onu tüm olarak benimseyenlerin yukarıda belirtilen görüşleri yanında, Alman neo - psikanaliz okulu ve özellikle Schultz-Hencke, sorunu ayrı bir açıdan ele alırlar (15). Bu görüşe göre insan --psikolojisinde dinamik etki gösteren üç «endogen temel» biolojik çaba vardır :

Kendine mal etme - sahip olma, kendini kabul ettirme (kudret ve varlığını gösterme) çabaları ve cinsel çaba.

Bunların arasında asıl agresif komponenti olan ikincisi olup bu da «expansif motor boşalma» ile kendisini gösterir. Ancak yazara göre çocukta expansif - motor bir enerji boşalması itiyacı halinde görülen bu tür hareketlerde esas olarak «öldürmek, zarar vermek ve bundan zevk almak» gayesi yoktur; bu içten gelen hareket boşalması onun yaradılış özelliğinin zorunlu sonucudur. Motor enerji boşalmalarının altında, ilerideki gelişme döneminde onun kuvvet, kudretini, yaratıcılığını, eşya ve doğaya hakimiyet yeteneğini, geliştirme hedefi vardır.

Erişkin insan hayatındaki başarı, kendini kabul ettirme çabalarının hepsi ince bir taktikle ayarlanmış, dizginlenip şekillenmiş motor agresyon varyasyonlarıdır. Çocuğun gelişmesi esnasında kötülük gayesi gütmeyen ve tamamen masum kendini kabul ettirme hedefi olan expansif motor boşalmaların eeza ve tehditlerle baskı altına alınması, engellenmesi erişkende «passif» bağımlı, kendini kabul ettirme çabasından yoksun bir karakter yaratır. Böyle bir insan gerekli olan yerde, ufak bir nedenle aşırı hiddet, kırgınlık boşalması gösterebilir (15).

Bu görüşe göre tahrip etme zaferinin tadını (tabii kötülük hedefi olmadan) çıkaramayan insan ilerde yaratmaktan, yapmaktan zevk alamaz.

Böylece expansif motor enerji boşalması uygun yönde gelişmeyen ve engellenen insanın hiç uğruna gösterdiği saldırgan - yıkıcı patlamalar biriken infantil kaynaklı enerjilerdir ve bir çok yeni unsurların eklenmesiyle karşımıza çıkarlar. Haşın, sert, yanına varılmaz gibi görünen tavırlar çok defa gerideki zayıf, yumuşak yapıyı örtmek için farkında olmadan takınılan bir dengeleme halidir. Hartmann, Kelly gibi yazarlar da bir çok yönlerden agresyon dürtüsünü Schultz - Heneke'ye benzer tarzda ele almaktadırlar (35).

Bir diğer görüş (Sosyal Psikolojik) te tüm davranışlarla beraber agresiviteyi de «psikolojik alan» kavramı açısından ele alır. Bu görüşe göre insan psikolojik alanı tüm bölümleri ile sürekli bir değişme süresi içindedir. Bu değişimde biyolojik ihtiyaç ve özellikler yanında, toplumsal dış koşullar da çok büyük rol alırlar. Psikolojik alanın sürekli değişmesi her zaman bir ahenk içinde olmaz, çok kere bu süre esnasında psikolojik alanın çeşitli bölümleri arasında ayrılma olur, bütünlük bozulur. İşte bu bütünlüğü bozucu değişim şahısta gerilim yaratır. İnsan davranışlarına hakim olan kuvvetin bu gerilim olduğunu kabul eden bu görüşe göre, psikanaliz ve diğer bazı psikolojik okulların kabul ettiği gibi insan hayatından zaman ve koşullara göre, durmadan gerilim alanları türlerini ve sayılarını değiştirirler, saldırganlığı da aynı nitelikte ele almak gerekir (20).

Bize göre de insanda hipotetik olarak dar anlamı ile agresyonu (yâni tahrib, öldürme, kötülük etme) otokton endogen bir dürtü olarak almak yetersiz bir izah tarzıdır. İnsan biyolojisinin yapısı da bunu düşündürmektedir. Örneğin : insanda neslin devamlılığını sağlayan bir cinsiyet sistemi, türün devamlılığını sağlayan bir beslenme sistemi (el, ağız, diller de dahil bütün sindirim sistemi ile onun yardımcıları) olmasına rağmen bunlar gibi diferansiye (Bazı hayvanlarda olduğu gibi) bir agresyon sistemi göstermeğe imkân yoktur. Bu itibarla vital ve spesifik olmayan, ancak temel ya da arkaik bir biyolojik enerjinin varlığını, bu enerjinin mevcut şartlara göre şekil değiştirerek şu veya bu sistemin hizmetine girip, dürtülerin herhangi birinin hedefine varmasını sağladığını kabul etmek akla daha uygun gelmektedir.

Böylece bu enerji bazan düşmana saldırmayı, tahribi, bazan kaçmayı bazan karşı «elde edip» edip ona hakim olmayı sağlamaktadır. Tıpkı fizik enerjisinin zaman zaman ışık, ısı ve hareket haline gelmesi gibi; O halde agresyonun dar anlamdaki şekli ile daima spontan değil, reaktif olmasının kabul edilmesi, gerekir.

AGRESYON VE SEKUALİTE İLİŞKİLERİ

Agresyon ve cinsiyet arasındaki ilişkileri incelerken önce Psikanalitik görüşe değinmek zorunluğunu kendini gösterir.

Bilindiği gibi Freud başlangıçta agresyon dürtüsünü ayrı olarak ele almamış ve cinsel dürtünün sınırı içinde incelenmiştir. Böylece çocuğun pregenital dönemde gösterdiği sadizm, düşmanlık halini, tahrip eğilimini daha sonraki Ödipus çatışması ile ilgili görmüştür. Freud daha sonra hayat ve ölüm içgüdülerini ayrı ayrı incelemekle beraber bunların birbirinden ayrı olmadığını, ya birbirleri ile birleşerek veya birbirlerine karşı koyarak hayatı sağladıklarını kabul eder. Böylece insanda agresyon gelişmesi, sekuel gelişmeden ayrılamaz. Cinsiyet gelişmesinin her döneminde agressif dürtüler kendilerini belli ederler, fakat belirme şekilleri değişir.

Ancak agresyonun bu karışımı ile çocuk, ilerde sevgi objelerine yönelmede seksüel uyarımlarını hedefe ulaştırmada yeteneklerini ortaya koymada ve hayat mücaadesinde başarı sağlayabilir. Agressif dürtülerin inhibisyonu gelişen insanın eşine karşı yetersizliği sonucunu da verebilir. Yine bu görüşe göre sevgi objesinden kaynak alan seksüel dürtülerle agresyon uygun oranda birbirlerini karşılamadıkları takdirde, salt agresyon kontrol edilemeyen yıkma veya kriminaliteye sürükler (12).

Görüldüğü gibi psikanalize göre yapısal nitelikte bazı farklara rağmen, agresyonun hayat ve sosyal ilişki yönünde insan için büyük değerinde görüşler birbirine yaklaşmaktadır. Neo - psikanalistlerden Reik, agresyon dürtüsü ile beraber Ego yapısı yönünden de Freud'un libido teorisine karşıt bir hipotezi savunur.

Buna göre Egonun kendisi varlığı koruyan, devam ettiren, kişiyi hayat mücadelesine zorlayan «Ego dürtülerini ihtiva eder. Tüm Ego dürtüleri agresyon dürtüsü tarafından temsil edilirler.

Bu dürtüler seksüel dürtüye oranla ruhsal yapının daha eski ve ön plânda temsilî unsurlarıdır, ancak belirli bir dönemde cinsel impulslar uyanıp daha ön plâna geçer, agresyon dürtüsü kısıtlanıp arka plana itilerek gölgelenir. Şayet cinsel yaklaşma bir engelle karşılaşacak olursa o zaman geride olan agresyon dürtüsü tekrar ön plana çıkabilir (30).

Bazı yazarlar bu görüşü esas alarak çeşitli cinsel sapıklıklarda (sadizm, mazohizm, gibi) da asıl önemli rolün cinsel değil, hakim olma, zorla fethetme, elde etme zevki tarzında agresyon dürtüsü komponentlerine ait olduğunu kabul ederler (30).

„Özellikle erkek cinsinde seksüalite ile aggressivite dürtüsü arasındaki ilişki üzerinde «derinlik psikolojisi» psikanaliz Freud'dan başlayarak çok durmuştur. Bir çok yazarlar buna dayanarak erkek cinsinde aggressif davranışın, kadına oranla daha hakim olduğunu hipotezleştirmeye yönelmişlerdir (35). (Jessild, Marhey, Scars, Mus-sen, Ragan vs.) Hatta Barclay - Haber erkek ve kız üniversite öğrencilerinde T.A.T. ye benzer resimlerle yaptıkları bir denemede bu görüşü destekler sonuçlara varmışlardır (35).

Beeman (1947) ve Soott (1958), Harlan (1962), Levime (1962) dişi hayvanlarla aynı oranda aggressif davranış gösteren erkek hayvanlara testosteron vermekle bu davranış özelliklerinin arttığını görmüşlerdir (35).

Buna karşılık M. Mead ve diğer birçok kültür antropologların çeşitli ilkel kültürlerde kadın - erkek davranışları üzerinde yaptıkları incelemeler de karşımıza ayrı bir düşünce açısı çıkarmışlardır. Bu açıdan bakıldığında yüz yıllar boyunca batı toplumu ve diğer birçok toplumlarda erkek ve kadına özgü doğal karakteristikler olarak bilinen davranışların önemli bir kısmı kültürün etkisi altında yerleşmiş kalıplardır (32).

Cinsel alanda aktif rol alma, sosyal alandaki Dominans gibi aggressivite de cinsiyete bağlı biyolojik bir özellik olmaktan ziyade kültüre bağlı edinilmiş bir sorundur. Örneğin : Tasmanyalı larda en güç ve büyük cesaret isteyen deniz hayvanları avlarının kadınlar tarafından yapıldığı belirtilir (32-). Yine Mead'e göre Çambuli Kabilesinde kadın erkeğe oranla daha aktif, girişkendir Aynı yönde cinsel yaklaşımda da birçok kültür örnekleri vardır (10).

Bununla beraber geiek insan gerekse hayvan topluluklarında erkek cinsiyeti ile agresyon ilişkisinin daha fazla olduğunu gösteren biolojik sosyal örnekler daha zengindir. Örnek : Bir çok toplum dillerinde erkeklik ve erkek genital organı ile kuvvet, kudret cesaret ve agresivite arasında sembolik bağlantılar görülür. Bizim toplumda «erkek adam» deyimini cesur insan, kuvvetli ve sözüne güvenilir, insan anlamına kullanılır. Erkek gibi veya Testisli veya büyük testisli anlamına gelen bir çok deyimlerde aynı kavrama ilişkisini sembolize ederler.

Diğer bir ilginç tarafta karşılıklı küfür ve hakaretlerde penisle ve zorla cinsel münasebet ifade eden bir çok verbal formüllerin kullanılmasıdır. Hiç şüphesiz bu kullanışlarda erotik bir tatminin çok daha üstünde, karşı tarafa zarar verme, onu yaralama, ondan öd alma gibi agresif unsurlar hakimdir.. Zira çok defa kavga eden bir kadın ise kendi oğlunun veya diğer bir erkek yakınının penisi ile karşı tarafa küfreder. Yılanların öcü filminde irazca kadının oğlunu düşmanının karısı ile cinsel temasa zorlaması ve bundan büyük zevk alması buna bir örnektir. Hatta Anadolu'da köy kavgalarında küfürlü saldırılarda insan yerine at veya eşek penisinin verbal agresyon ifadeleri olarak kullanılması sık sık görülür. Psikoanalitik görüşte çubuk, çekiç, kılıç, bıçak, silah yılan gibi delici ve sivri uçlu nesnelerin cinsel organı sembolize ettikleri bilinir.

Yunan Mitolejisinde «itifallik» şekiller olan Priapus, Hermes, Satyr'ler de daha sonraları bir Fallus Kult'üne yol açmışlardır (30). Bir çok kültürlerde Fallus kötü ruhlara, düşmanlara karşı koruyucu, uğur getirici bir kudret sembolü olarak kullanılırdı.

Mısurlıların en kudretli Tanrılarının (Amon Re gibi) ve Hindistan'da Şiva Tanrısının cinsel organlarla temsil edildikleri belirtilir. Yine Hindistanda tapınak duvarlarının Fallus sembolleri ile süslenmeleri, Endonezyanın bazı bölgelerinde kabile sınırlarının ve savunma bölgelerinin tahtadan yapılmış Fallus şekilleri ile işaretlenmeleri aynı anlamdaki örnekler olarak gösterilebilir (30).

Hollanda Yeniginesinde ki PaPico Kabilesinde herkesin sosyal durumuna göre kudret ve zenginlik ifadesi olarak değişik kalitede yapılmış penis şekilleri taşıdıkları bildirilmektedir. Kültür ve mitolojilerde buna benzer örnekler pek çoktur. Bazı hayvan gruplarında

da yukarda belirttiklerimize benzer nitelikte gözlemler yapılmıştı. Örneğin Wikler Pavian cinsi maymunlar ve deniz kedilerinde şu özelliklerden söz eder : Sürünün nöbetçisi; Koruyucusu erkek hayvanlardır. Bunlar koruma görevi sırasında ağaçlara çıkar ve bacaklarını açarak ereksiyon halindeki renkli ve uzaktan dikkati çeken penislerini gösterirler yazara göre burada dışardan gelecek tehlikelere genital organlarla bir kudret gösterisi söz konusudur (30).

Ploog da sosyal hayatları olan hayvan grupları ve özellikle bir tür maymunlarda gruba hakim olma ve etkilemenin penis ereksiyonu ile beraber gittiğine dikkati çeker (30).

Lohrenz (1966) primatlarda ereksiyon halinde penis gösterisinin agressif tehdit edici kudret ifade ettiğini bildirir (23).

Kriminolojide de çeşitli nedenlerle saldırganlık duyguları kamçılanmış bazı vak'aların salt saldırganlık boşalmaları yerine, hiçte kendilerinden beklenilmeyen koşullar içinde cinsel saldırıda bulundukları görülmüştür.

İster aynı dürtüsel enerjinin belirli koşullar altında nitelik değiştirmesi, ister bir dürtüsel enerjinin diğer dürtüsel alana taşması tarzında izah edilsin, bütün bu örnekler insan ve hayvanların sosyal ilişkilerinde, yaşantılarında Sekualite ve agresyon arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğunu ifade ederler. Ancak bu ilişkinin derecesi konusunda henüz kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

ENGELLENME - AGRESYON :

Engellenmenin agresyon doğurduğu konusunda da ilk hipotezleri psikanaliz vermiştir. Ancak bugün de aynı düşünceler üzerinde çalışmalar çoktur.

Bu yönde en önemli çalışmaları Dollard - Miller ve arkadaşları yapmışlardır. Bunların hipotezlerinde esas düşünce, agresyonun daima bir engellenme sonucu olduğu, her engellenmeninde herhangi bir şekilde agresyona götürdüğüdür. (7).

Ancak çeşitli araştırmacılar tarafından fazla eleştirilen yukardaki formülün ikinci kısmının sonraları şöyle değiştirilmesi gereği duyulmuştur : Engellenme daima içinde herhangi bir agresivite

şeklinin bulunduğu bir çok tepki türlerini ortaya çıkarabilecek durumdadır (35). Bir ifadeye göre agresivitenin lotant ve manifest şekli arasında fark yoktur.

Yazımızın ilk bölümünde de belirtildiği gibi Dollard ve okulunun agresyonu reaktif kabul etmesine de, spondan agresyondan söz etmemesi de ayrıca tenkitlere yol açmıştır. Manifest netiliği savunan bu görüşe göre manifest agresyon baskı altında latent şekle dönebilir. Tecrübeler, latent şeklin üzerindeki baskı azalırsa agresivitenin kolayca manifest hale geldiğini göstermiştir. Örneğin : Ceza korkusunun hafiflemesi veya otorite azalması hallerinde suçların çoğalması gibi.

Delay ve Pichot engellenme - agresyon ilişkilerinde önemli noktaları şöyle açıklarlar :

1. Engellenme, doğruca engelleme nedenine karşı bir agresiviteyi yaratacak koşulları hazırlar. Yazarlardan birinin 5 yaşındaki oğlu oyun oynarken babası tarafından «öyle yapma» diye engellendiği zaman «nerede benim tabancam» diyerek oyuncak tabancasını bulmuş ve gelip babasına iki el ateş edip «işte seni öldürdüm» demiştir. Bu olay çocuktaki engelleme - agresyon ilişkisinin ortaya çıkışına güzel bir örnektir.

Engellenmeyi yapan nedenin uyandıracığı tembihin kuvveti üç faktöre bağlıdır.

Motivasyon şiddeti, hedefe yönelme esnasında müdahale eden unsurların etki derecesi ve hayal kırıklığına katılan davranışlardır.

2. Direkt agresif hareketin inhibe edilmesi : Bu inhibisyon asıl agresif akta karşı tepki olarak ortaya çıkması beklenen agresif nitelikteki cezanın yaptığı bir fonksiyondur. Böylece ortaya çıkması gereken agresyonun inhibisyonu ile ikinci bir engellenme yaratılmış olur ki bu durumda iki ihtimal belirir :

- a) Agresyonun başlangıçta yöneldiği objeyi değiştirmesi,
- b) Agresyonun taşması fenomeni,

Agresyonun inhibisyonu ne kadar şiddetli ise, yönünü saptırması da o derece kuvvetli olur. Bu halde direkt agresyonla sapan ag-

reşyonun şiddetleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Yön değiştirme mekanizması bilinç dışı olduğundan agresyonun yeni seçilen objeye boşalabilmesi için bir zaman geçer. Bu nedenle agresyonun asıl (ilk) hedefini bulmak için ortamı çok iyi incelemek gerekir.

Agresyonun sapması örneklerini gerek klinikte, gerekse sosyal ilişkiler içinde sık sık görmek mümkündür. Bu sapış kendi dışındaki diğer bir hedefe olduğu gibi, bazan da şahsın kendisine karşı olabilir. Her iki şekilde hayvan denemeleri ile gösterebilir. Şöyleki : Bir kafes içine agressif iki fere konulur ve kafesten zaman zaman cereyan geçirilir, fakat bu akım her seferinde fareler birbirlerine saldırdıkları zaman kesilecek tazda ayarlanır. Sonuç olarak saldırganlık aktına geçişleri, akımın durması ile ödüllenen fareler, her akım geçişte birbirlerine hücumla şartlanırlar. Böyle durumlarda farelerin biri yerine kafese bir bebek konulunca, akım geçer geçmez karşısında diğer fareyi bulamayan hayvan bebeğe saldırır.

3. Oto agresyon şahsın engellenme etkenini kendi benliğinde hissettiği zaman ortaya çıkar.

4. Agresyonun ortaya çıkış tarzında ve inhibisyonunda kültürün büyük önemi vardır.

5. Her agressif hareket bir dereceye kadar katartik etki gösterir. Yani engellenen dürtüsel enerjinin boşalması ile bir rahatlık sağlamıştır ki tedavide bundan faydalanılır. (Çocukların oyun araçları üzerinde ki boşalmaları gibi).

Engellenmenin çoğu kez toplumun hayat savaşında siyasî ekonomik veya cinsel çeşitli yönlerde olduğu bilinen bir şeydir. Bu yönden bazı yazarlara göre «modern toplumda hayatın hikâyeleri, bir nevi engellenmelerin» hikâyesidir. Bazan bireyde, belirli bir grup veya sınıfta bu engellenmeler birer aşk ve ideoloji ön yargısına bürünmek sureti ile kendisini mağdur, engellenmiş kabul eden grupta engelleyici olarak kabullendiği gruba karşı doğan agressiviteyi, saldırganlığı haklı göstererek akla yaklaştıracak ruhsal koşulları hazırlar. Bireyler veya gruplar üzerindeki engellenme etkisi sürekli olabilir ve böylece kronik bir agressiviteye yol açar. Bazı hallerde ise engellenme zaman zaman kendini gösterir ve şiddetli, geçici saldırganlıklara yol açar (20).

Günlük hayatımızda ve dünyanın dün ve bugününde bu tür psikolojik özelliklerden yararlanarak açılan sayısız harpler bilinen gerçeklerdir (İrk, din, ekonomik ve siyasal sebepler). Bununla beraber engellenmenin toplum hayatında ve gruplar arasında ilişkiler de her zaman saldırganlık davranışları ile sonuçlandığı iddia edilemez, engellenmenin yarattığı gerilim giderici çeşitli tekniklerin de bulunduğunu hatırlamak gerekir (20).

AGRESYON VE ÇEVRE İLİŞKİLERİ :

İster kişisel, ister gruplara ait olsun çevrenin, daha açık olacak sosyal ilişkilerin agresyon üzerindeki etkileri iki yönde görülür.

Birincisi yeni doğan yavrudan başlamak üzere kişilik yapısı ve ruhsal olgunlaşmanın bütün dönemleri üzerinde bir sosyal varlık olarak bu dürtünün gelişmesi ve alacağı değişik modifikasyonları tayinde önemli katkıda bulunmaktadır.

İkincisi ise kişi ve belirli bir grup ve sosyo - kültürel toplumun erişkin üyesi olarak bireysel ve kolektif (gruplararası, sınıflararası, ırk veya din toplulukları arası ilişkiler gibi) ilişkilerde agresif unsurların ön veya arka plâna geçmesini büyük oranda etkilemektedir.

Daha önceki bölümlerde de sık sık değindiğimiz gerçek şudur : Agresyon ister spontan, ister reaktif olarak kabul edilsin insanın bu yönde müsait olan biyolojik yaradılışından doğar. Normal bir gelişme seyri takip ettiği taktirde hayat ve toplum koşulları içinde sevmeyi, bu temel üzerine ilişki kurmayı, mücadeleleyi, yaratmayı, kendini makûl ölçüler içinde kabul ettirmeyi sağlayan kuvvetlerin başında gelir. Ancak uygun bir gelişme göstermeyip aşırı baskı, aşırı engellenmeğe uğradığı zamanda ferdin ruhsal hayatında çeşitli dengesizlikler ve sosyal ilişkilerde bozuklukları (Kriminalite ve genel olarak asosyal davranışlar) hazırlar.

Her iki yönde de çevrenin şu veya bu tarzdaki tutumuna kadar tayin edici rolünü çoğu yazarlar kabul ederler. Burada daha hipotetik ve müphem olan ayrıntıları tekrarlamadan çevrenin agresiviteyi yaratmada ki (yani agresyonu akt haline getirmede) etiyolojik önemi olan belli başlı durumları belirtmeğe çalışalım.

a) Ödipal durum: Bugüne kadar ağırsivite üzerinde en etkili faktör olarak aile içi yaşantısı kabul edilmiştir.

Anne-baba-çocuk üçlüsü içinde erkek çocukta anne üzerinde baya, kız çocukta ise baba üzerinde anneye karşı gelişen ağırsif nitelikte bir affektif yaşantı, anne ve babanın çok defa bilinç dışı yanlış tutumları ile çözümlenmeden düğümler, aile içi büyük huzursuzluklara ve daha sonraki yaşlarda da çocukların sosyal ilişki bozukluklarına yol açar.

b) Aşğılık kompleksi: Adler Okulu taraftarları çocuğun ağırsif tavırlarında bu duruma büyük önem verirler. Özellikle çok çocuklu ailelerde, herhangi bir nedenle çocuklardan birinin diğerleri zararına büyük ilgi görmesi böyle bir koşulu hazırlar.

Kendisini mağdur edilmiş hisseden çocuk bir sürkompansasyon (üst dengeleme) mekanizması ile kaybını, eksikliğini giderme imkânlarını arar. Böyle bir sonuca varmanın en kolay yollarından biri beraberinde bir fizik enerji boşalması tatminini de getiren ağırsif davranıştır.

c) Aile tertibinin özelliğı ve çocuğun bu ortamdaki yeri, (Tek, ilk veya son, çocuk olma, kardeş kıskançlığı) Tek çocuğun aile ilişkilerindeki yeri ve bunun yarattığı bazı ortak kişilik karakteristikleri konusunda gözlem ve incelemelere dayanan çok zengin bir literatür vardır. Biz burada yalnız ağırsivite yönünden bazı önemli noktaları belirteceğiz. Tek çocuğun en önemli özelliklerinden biri «Egosantrizm» dir. Zamanla bu öyle bir dereceye varır ki ihtiyaçlar arttıkça istekler de büyür, çoğalır ve buna paralel olarak doyumsuzluklar artar, sonuç olarak çocuğun çevre ile ilişkisinde agresyon biricik dil halini alır. Her ihtiyaç tehditli bir isteğe ve aynı yoldan uygulamaya varır. Böyle bir çocuğun ağırsif tavır ve davranışlarının ortaya çıkması ya daha aile ortamında iken veyahutta bir çok çocuğun bulunduğu, değişik affektif ilişki ve sorumluluk disiplininin hakim olduğu okul veya çıraklık döneminde başlar.

Gayet kültürlü bir anne - babanın 19 yaşındaki tek oğlunun istekleri önce aile tarafından reddedilmektedir. Genç reddedilen isteğini elde etmek için evde gürültü ve huzursuzluk yaratmakta bununla da istediğini elde edemezse evdeki kıymetli esyaya zarar vermektedir. Daha da ileri giderek mobilyalar üzerine çakı ile müstehcen

resimler yapmakta veya yazılar yazmaktadır. Bazan anne veya babayı bıçakla tehdit etmektedir. Böylece istediğini elde ettikten sonra bir müddet, daha doğrusu yeni bir isteğe kadar sakin kalmaktadır.

Çocuklar dizisinde ilk çocuk olmanın da anne ve babanın kişilik ilişkileri ve eğitim anlayışına göre özel bir durumu vardır.

Örneğin : İlk çocuk çok defa diğer kardeşlere oranla daha kuvvetli, daha sorumludur. Anne babanın bir çok arzu ve beklentilerinin yoğunlaştığı bir odaktır. İşte bu daha'lı hak ve sorumluluk durumu ilk çocukla anne, baba ve kardeşler arasında çatışmalara, kıskançlıklara kaynak olur. İkinci çocuk ve çok büyük ara ile gelen son çocuğun da durumu bu yönden özellikler taşıyabilir. Büyük çocuğun hükmetme arzusu, küçüklerin protestoları, anne ve babanın ilgi ve sevgi eğilimleri ortaya agresif aktlar çıkarır. İnsanlık tarihinde Habil ve Kabil efsanesi ile başlatılan, «Kabil kompleksi» diye de adlandırılan bu kardeşler arası mücadele, ortamın uygun olup olmadığına göre kanlı mücadelelere kadar varmıştır (11). Osmanlı İmparatorluğu'nda Beyazıt II. ve Cem Sultan mücadeleleri gibi. Günlük hayatta da aile içi, kardeşler arası çatışmaların felâketle sonuçlanan örneklerine sık sık rastlanılabilir.

d) Kötü uygulanan veya çocuğa kötü yansıyan baba otoritesi : Baba otoritesi çocuğun ruhsal gelişmesi üzerinde önemli etkiler bırakır. Pedersahî (Babaerkil) kültürlerin tarihinde babanın çocuğu üzerinde ölüm ve hayat tasarrufu olduğu dönemlerde vardır. Meng, bu açıdan ilk suç ve ceza kaynağının da baba otoritesi olduğunu belirtir (25).

Bu otorite daha önce belirtildiği gibi Odipus kompleksi döneminden başlar ve yaşa göre değişik sonuçlara varır. Aslında doğumla başlayan ebeveyn otoritesi çocuk geliştikçe zaman zaman artarak devam eder. Çeşitli psikolojik faktörlerin yer aldığı bu otorite tutumunda bazan aşırı bir despotizme varılır. Böyle bir otorite ve ceza despotizmi ortamında gelişen çocukta çoğu kez kapalı, bastırılmış bir agresivite gelişir. Devamlı olarak bilenen, biriken ve dinamizmi kuvvetlenen agresyon zamanla ciddi antisosyal davranışlara, kriminaliteye veya çeşitli nörotik reaksiyonlara yol açabilir. Bugün dünyanın hemen her tarafında mevcut sosyal - politik orta-

ma, kültürel temele göre bazı renk veya çeşni değişimleri gösteren Adölesans dönemindeki gençlik hareketleri diye adlandırılan kitle davranışlarına ebeveyn - çocuk arasındaki otorite ve bağımsızlık çatışmasının büyük etkileri kabul edilebilir. Hippi akımı, yeni müzik ve dans çeşitleri ile gösterilen kollektif ekstazlar arası çatışma açısından değerlendirmek gerekir.

e) Uygunsuz aile kuruluşu :

Bugüne kadar yapılan deneme ve gözlemlerden çıkan sonuç şudur : Hiçbir ortam veya kurum çocuğun ruhsal gelişmesinde normal yapıdaki ailenin yerini tutamaz. Parçalanmış aile veya kurumlarda yetişen çocukların birçok ruhsal dengesizlikler yanında sosyal ilişkilerinde de çeşitli agressif davranışlar gösterdikleri bilinen bir gerçektir (3, 4, 8, 31).

f) Çevre faktörü olarak kültür :

Ailenin kişilik yapısı ve dolaylı olarak agresyon'un gelişmesi üzerindeki belli başlı etkilerini yukarda belirtmiş olduk. Ancak çok açık olarak kabul edileceği gibi aile birimleri izole olarak düşünülemezler. Aile fertleri aynı zamanda bağlı bulundukları toplum kültürünün temsilcisidirler. Bu itibarla çocuğun ruhsal gelişmesinde büyük katkısını kabul ettiğimiz eğitim fonksiyonunu yaparlar. Toplumun kültürünü genel terbiye metodlarını, davranış ve moral kalıplarını ve diğer yargılarını ona aşılarlar.

Bu ilk aşılama çocuğun daha sonraki gelişme dönemlerinde diğer kültürel kurumlar tarafından olgunlaştırılır, sağlamlaştırılır. İşte bu nedenle ki çocuğun agresyon enerjisinin şu veya bu yönde gelişmesi ve ortaya çıkış şekillerinde kültürün büyük etkileri göze çarpar. Nitekim kültür antropolog ve sosyologlarının çeşitli kültür ve toplum örneklerinde yaptığı incelemeler de bu görüşü destekler.

Örneğin, M. Mead, Arap eşlerde yaptığı incelemelerde bu kültürün yarattığı ortam ve eğitim tarzının agresif davranışı engellediğini ve Mundogumar kabilesindeki eğitim ve sosyal ilişki ortamının ise insanları itimsatsız, kapalı ve agresif karakterde yetiştirdiğini bildirmektedir (2 - 26).

Laforque çöl arabının kişiliğindeki agresif unsurlarla çöl hayatı ve islâm kültürünün ilişkilerini açıklar (22).

Kültür ve agresivite ilişkilerini belirten çalışma örnekleri daha fazla çoğaltılabilir.

Bizim toplumun geleneksel sınıfında ve özellikle bazı bölgelerimizde çocuk eğitimi tarzı, sosyokültürel koşulların «bilenip - engellenen» ve infantil - kaotik nitelikte agresif bir karakter geliştirdiği kabul edilir (29 - 27).

Diğer taraftan günlük sosyal ilişkilerin çeşitli safhaları, tür ve oranları, trafik kazaları da toplumumuzda manifest agresif davranışların önemini ifade eden belirtilerdir (28).

SOSYAL YAPI VE AGRESSİVİTE

Aile yapısı ve kuruluşu ile kültürel kurumlar gibi sosyal sınıfların da bir çok yönleri ile bunlarla ortak olarak kişiye ve dolayısıyla agresyonun ortaya çıkış tarzına etkisi vardır. Bilindiği gibi aynı kültür içinde de her sosyal tabakanın kendisine özgü önyargıları, tavırları ve stereotipleri vardır. Bunun sonucu olarak da aynı kültürdeki insanlarda olduğu gibi aynı sınıf üyesi olanlarda da bu yönde ortak özellikler bulunur. Miller ve Swansen orta sınıftaki anne ve babaların çocuğun bazı özellikleri yanında, «saldırganlık dürtülerini» de diğer sınıflardan farklı değerlendirdiğini kabul ederler (9).

Kischer, alt sosyal sınıf insanlarında şu karakter özelliklerine işaret eder; Depresyona eğilim, güvensizlik, kolayca otoriter tavır takınma eğilimi ve düşmanlık duygularını açığa vurma (35).

Strotz'ka ise alt sınıf insanlarında bir «üst ben» zayıflığı üzerinde durur (33).

Mauco,, Mısır, Hindistan ve benzer bazı memleketlerde sınıflar arası uçurumların yarattığı çatışmalara değindikten sonra Batılı Demokratik düzende bu agresif muhtevanın sendikal faaliyetler içinde süblime olarak görüldüğünü ve sınıflar arasındaki negatif stereotiplerin çocukların psikolojik yapılarına sindiği, bunun ruh sağlığı alanında yansımalar yaptığını kabul eder (24).

Gruplar arasında çeşitli aşk, din veya diğer bir sosyal nedene dayanan saldırganlık duyguları toplum hayatını zaman zaman aşırı derecede etki altında bırakır. Bu tür duygular ve davranışları grup ve birey için haklı gösteren çeşitli toplumsal önyargılar, stereotipiler zamanla gelişip yerleşirler.

Hiç şüphesiz aynı grup içinde de bu yönde bütün fertler aynı ruhsal özelliği göstermezler. Bunların bazıları çok hoş görürlü ılımlı, ölçülü, diğerleri ise aşırı fanatik olurlar. Bazı yazarlara göre aynı grup içinde ölçülü ve fanatik kimselerin kişisel hayat, hikâyeleri, aile ortamları, anne, baba ilişkileri arasında da fark vardır. Çok defa ırkçılık, din veya başka sosyal bir önyargı açısından aşırı olanların saldırganlık duygularının hedefleri tamamen başka figürlerdir, bunlar savunma mekanizmaları ile bilinç dışı olarak saptırılmışlardır. Örneğin, Frankel - Brunswik ve Sanford Kaliforniya Üniversitesi öğrencilerinde bunu destekleyici şöyle bir inceleme yapmışlardır. Önce 100'e yakın bir öğrenci grubunda bir «Antisemitizm-testi» uygulamışlardır.

Testle aşırı antisemitizm duyguları taşıyanları daha sonraları ince bir klinik muayeneden geçirilmiş, Tematik Apersepsion Testi (T.A.T) ve Rorschach uygulanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre aşırı grup içinde olanların hemen hepsinde ana ve babaya karşı bastırılmış, kin, nefret, hoggörme, kıskançlık ve kuşku duyguları tespit edilmiştir (20). Çok tabii olarak bütün aşırı duygulu gruplar için bu mekanizmanın hakim olduğu söylenemezse de birçok bilinç dışı sapma veya projeksiyon, intirojeksiyon mekanizmalarının toplumsal saldırganlık duygularında da önemli rol oynadığı düşünülebilir.

Sosyal yapı değişimleri : Sınıflar ve kültürler arası çatışmaların birey ve grup agresivite'leri üzerindeki etkilerini daha birçok örneklerle genişletmek mümkündür. Anak biz burada yalnız bazı noktalara değinerek sorunun önemini belirtmeğe çalıştık.

Sonuç olarak «İnsanoğlunun biyolojik hafızası dolayısıyla cedlerimiz hayat tecrübeleri derinimizde yığılarak iç güdülerimize önemli katkıda bulunmuştur. Paleontologlara bakılırsa kemik veya muhtemelen selefi olan aspidin 500 milyon güneş yılından beri mevcuttur. Oysa Homo Sapiens'in ilk şekli Homo neanderthalensis an-

cak 250000 yıl önce ortaya çıktı. İnsanoğlunun toplum içinde yaşamasını öğrenmesi üzerinden ise 8000 yıl geçmiş olup yazılı tarih denilen dönem ise ortalama 4000 yıllıktır.

Bütün bu gerçekler ve yukarıda belirttiklerimiz göz önünde alındığı takdirde günümüz insan tabiatının ataları olan taş devri avcısı ve eski çağın yarı medeni barbarlarının tabiatı arasında çok yüzeyel farkların bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Ortam ve özellikle eğitim temeli olan taklitçilik, modern insanoğlunun davranışını, zevklerini ve görüşlerini değiştirmişse de hayati içgüdülerinde değişiklik yapmamıştır (34). O halde agressiviteyi bütün yönleri ile insan tabiatının ayrılmaz bir unsuru olarak kabul etmek gerekiyor.

ÖZET

Bu inceleme yazısında agressivite Psikobiolojik ve sosyal açılarından incelenmiştir. Agressivite kavramı, tarihsel gelişmesi tanımlanması ve sınıflandırılması, sebepleri kişi, aile ve toplum yönünden agresyonun önemi ve toplumumuzda ki ve insan hayatındaki yeri belirtilmeğe çalışılmıştır.

SUMMARY

The Sspchobiological and Social Aspects of Agressivity

In this artile agiessivity has been investigated from psychological points of view.

Agressivity oncept, the historical development of aggressivity, description, classification and causes of aggressivity has been stidied and an attempt to bring forward the importance of aggressivity for individuals, family and society was made, thus the place of aggressivity in human life and in our society has been cleared out.

LİTERATÜR

- 1 — BILZ,: Menschliche Agressiitäl. Zeitschrift für Psychotherapie und medizinische Psychologie Heft 5 : 158, 1967.
- 2 — BITTNER, G. : Erziehung in früher Kindheit Pipier, München 1968.
- 3 — BOWLBY, J. : Sains maternal et santé mentale o m.s. geneve 1954.
- 4 — BURLINGHAM, O. und FREUD. A. : Anstalskinder, image Publishing London 1950.

- 5 — DELAY, J., PICHOT, P.: *Medizinische Psychologie* Fr. çeviri II. Auflage Tieme R. Stuttgart 1918.
- 6 — *Dictionnaire*; Latin - Francois E. Pessnneaux, Eibr Hachette Paris 1887.
- 7 — DOLLARD, J., DOOB, L., MILLER, N. ve arkadaşları: *Frustration and aggression* New Harer 1939.
- 8 — DÜHRSEN, A. M.: *Heimkinden und pflegen kinder in ihrer Entwicklung* Göttingen 1963.
- 9 — ENKE, F.: *Soziale wandel und krankheit*, Stuttgart 1962.
- 10 — FORD, S. E., BEACH, A. F.: *Patterns of sexual Behavior*, A e E Books tne N.Y. 1956. ,
- 11 — FONTES, M.: *Agresyonun aile hayatı ile ilgisi Yusuf Savaşır Tercümesi*.
- 12 — FREUD, A.: *Çocuk Psikolojisinde modern eğilimler (agressivite) Çetin Büyükberber Tercümesi*.
- 13 — FREUD, S.: *Drei Abhandlungen zu Sexual Theorie* Fischer B. Frankfurt 1961.
- 14 — FROMM, E.: *Der modern Mensche und seine zukunft*, Europäische V. Frankfurt 1960.
- 15 — HENEKE, SCHULTZ.: *Der gehemte Mensch*, 2. Auflage Thieme V. Stuttgart 1965.
- 16 — GEHLEN, A.: *Antropologische Forschung. Ide*, Hamburg 1965.
- 17 — HESS, W. R.: *Psychologie in biologischer Sicht*, 2. Auflage, Tiem V. Stuttgart 1968.
- 18 — KISHER, K. D.: *Die Verruchheit, die Armut und wir*, Der nervenarzt 3 : 89 1967.
- 19 — KLEIN, M., RIVIERE, J.: *L'amour et l'a Haine*, Petite Bibliothe'que Paqit, Paris 1968.
- 20 — KRECH, D., CRUTCHFIELD, R.: *Sosyal Psikoloji (İng. çlviri)*, Türk Siyasi ilimler derneği Yayınları, Ankara 1967.
- 21 — KRETSCHMER, E.: *Medizinische Psychologie*, G. Tieme V. Stuttgart 1963 12.auglage.
- 22 — LAFORQUE, R.: *Über psyche und Konstitution in alatqsche Sicht*, Zeitsehr J. Psycho - somatische Med. 4 : 230, 1959.
- 23 — LOHRENZ, K.: *Über Tierisches und menschliches verhltaen*, Gesann - abb Band 2. Piperco V., Münch 1966.
- 24 — MAUEO, G.: *Influence Psychologique das relations Parents-enfents*, Rech - Surt la famille, Simp, int. no/2. 1955.
- 25 — MENG, H.: *Zwang und Freiheit in der Eizlehung*, 3. auflage, H. Huber V. Bern - Stutgart 1961.
- 26 — NACHT, S., DIATKINE, R.: *Psychoanalyse et sociologie*, Rewue Francoire de Psychoanalyse, T. 21 : 2, 1957.
- 27 — ÖZBEK, A.: *Sosyal Psikiyatriye Giriş (Kitap)* Yayenlanmakta.

- 28 — ÖZBEK, A. : Sosyal - Kültürel Faktörler ve Kişilik ilişkileri yönünden Türkiye'de trafik sorunu, 5, 662 - 675. 1969 ayrı baskı.
- 29 — ÖZTÜRK, O. : Toplumsal Çocuk Yetiştirme Tarzları. Çocuk Sağlığı ve Hastalığı Dergisi, 2. 65, 1965.
- 30 — PETRI : 1969, Exhibitionismus Theorische und Soziale Aspekte und die Behandlung mit Antianorogenen, Der Nervenarzt, 5. 225 1969.
- 31 — SAVAŞIR, Y. : Suçlu çocuklar üzerine bir inceleme yazardan özel olarak alındı.
- 32 — SCHELZTY, H. : Soziologie der Sexualeitötrd. Hambur 1965.
- 33 — STRATZKA : Einführung in die Soziale Psychiatrie Rowolt Hamburg 1965.
- 34 — TRUATA, J. : F.R.C.S. ortopedik cerrahinin gelişmesi Abbot tempo, Kitap 1. 30 - 33, 1970.
- 35 — ZELG, H. : Diagnostik der Agressivität Verlag für Psychologie Göttingen 1968.

(Mecmuaya geldiği tarih : 17 Kasım 1970).